

Το πυρπολημένο στρατόπεδο της Μόριας

Μια προαναγγελθείσα καταστροφή

Παύλος Ρούφος

Αυτό το άρθρο δεν θα μπορούσε να έχει γραφτεί χωρίς την τεράστια βοήθεια που μου έδωσαν πολλοί άνθρωποι με τους οποίους συναντήθηκα κι συζήτησα στην Αθήνα και τη Λέσβο, λίγο πριν την επιβολή του lockdown. Δεν υπάρχουν λόγια για να τους ευχαριστήσω επαρκώς. Αλλά θέλω πάνω από όλα να εκφράσω τη βαθιά ευγνωμοσύνη και τον σεβασμό μου για την Μ.Π., νομικό που παρέχει συμβουλές σε δικαιούχους διεθνούς προστασίας, και την Άρτεμη, που πέρασε τα τελευταία τέσσερα χρόνια εργαζόμενη με ασυνόδετους ανηλίκους στο στρατόπεδο της Μόριας, όχι μόνο για τη βοήθεια και τα σχόλιά τους αλλά, πάνω απ' όλα, για την εκπληκτική δουλειά που έχουν κάνει όλα αυτά τα χρόνια βρισκόμενες στην πρώτη γραμμή. Όλα τα λάθη βαρύνουν, φυσικά, μόνο εμένα.

Όταν το Κυβερνητικό Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας (ΚΥΣΕΑ) δήλωσε ότι θα έκλεινε τα σύνορα με την Τουρκία την 1^η Μαρτίου του 2020, η γλώσσα που χρησιμοποιήσε δεν απείχε πολύ από ένα στρατιωτικό ανακοινωθέν. Ο κυβερνητικός εκπρόσωπος Πέτσας ισχυρίστηκε ότι μια «ξαφνική, μαζική, οργανωμένη και συντονισμένη πίεση» ασκήθηκε στα σύνορα της Ελλάδας η οποία καθιστούσε αναγκαία μια τέτοια απάντηση, προσθέτοντας ότι η χώρα αντιμετώπιζε μια «ασύμμετρη απειλή». Αυτή η στρατιωτικοποιημένη κλιμάκωση συνέβη δύο μέρες μετά την ανακοίνωση του Προέδρου Ερντογάν ότι η Τουρκία θα «ανοίξει τα σύνορά της προς την Ευρώπη» για να ελαφρυνθεί από την επιβάρυνση ενός νέου «κύματος ανθρώπων που εγκαταλείπουν

τη μαστιζόμενη από τον πόλεμο Συρία». Αφήνοντας στην άκρη την ευκολία με την οποία οι κυβερνητικοί αξιωματούχοι υιοθέτησαν την τερατώδεια του να περιγράφουν τους μετανάστες/πρόσφυγες ως δύναμη «εισβολής», ένα είδος ρητορείας που μέχρι πρόσφατα χρησιμοποιούσε αποκλειστικά η άκρα δεξιά, μπορούμε δικαιολογημένα να προσθέσουμε την εξής παρατήρηση: αυτό που συνέβη τον Μάρτιο του 2020 δεν ήταν καθόλου ξαφνικό. Αυτό που ήλθε στην επιφάνεια κατά τη διάρκεια εκείνων των ημερών ήταν, αντίθετα, μια απολύτως αναμενόμενη και προβλέψιμη συνέπεια μιας κατάστασης που εξελισσόταν για τουλάχιστον πέντε χρόνια. Η προσποίηση ότι επρόκειτο για κάτι το αναπάντεχο εξυπηρετεί μόνο τη θλιβερή προσπάθεια άρνησης αυτής της ξεκάθαρης πραγματικότητας και την εκτροπή της συζήτησης από το αναπόφευκτο συμπέρασμα ότι η μεταναστευτική πολιτική των τελευταίων πέντε ετών καθιστά αναπόδραστα τέτοιου είδους γεγονότα. Σε αντίθεση με μια βασική αρχή που φαίνεται να καθοδηγεί τη λήψη αποφάσεων στον σημερινό καπιταλιστικό κόσμο, η καθυστέρηση του αναπόδραστου δεν αποτελεί στρατηγική για τη *αποφυγή* του.

Θραύσματα «μεταναστευτικής πολιτικής»

Αντίστοιχα προς τη λογική της ευρύτερης οργάνωσης του παγκόσμιου κεφαλαίου, η κατάσταση των μεταναστών/προσφύγων αντιστοιχεί σε αυτό που ο Μάικ Ντέιβις περιέγραψε πρόσφατα ως συνεχιζόμενη

«διαλογή» (triage)¹, κατά την οποία μεγάλα κομμάτια του παγκόσμιου πληθυσμού καθίστανται ουσιαστικά αόρατα και ξεγράφονται. Ιδιαίτερα μετά τη Συνθήκη του Άμστερνταμ το 1999, η θεσμική αποτύπωση αυτής της πραγματικότητας σε επίπεδο ΕΕ έχει πάρει μια μορφή κατά την οποία το ζήτημα λαμβάνει έναν «εξω-εδαφικό» χαρακτήρα, μια στρατηγική που συνοψίζεται στην πληρωμή μεγάλων χρηματικών ποσών στις επονομαζόμενες χώρες διέλευσης με αντάλλαγμα την ανόρθωση εμποδίων στην κίνηση των ανθρώπων. Κρύβοντας την απάνθρωπη μεταχείριση των μεταναστών/προσφύγων μέσα σε απρόσιτα κέντρα κράτησης σε χώρες που ως επί το πλείστον απέχουν από την τήρηση διεθνών συμφωνιών προστασίας, η ΕΕ ήλπιζε να συντηρήσει το θέαμα ότι παραμένει, στο εσωτερικό, μια ένωση που σέβεται τις νόμιμες διαδικασίες και τους ίδιους της τους κανονισμούς, περιορίζοντας ταυτόχρονα τις παράτυπες μετακινήσεις. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η ιδέα να σταματήσει πλήρως η μετανάστευση προφανώς δεν ήταν ποτέ στην ημερήσια διάταξη. Αντιθέτως, και σύμφωνα με τις κυμαινόμενες ανάγκες του κεφαλαίου, η ευρύτερη στρατηγική στόχευε στη δημιουργία μιας διαδικασίας *διαλογής*, μέσω της οποίας μια συνεχής ροή επισφαλών εργατών σε καθεστώς ημινομιμότητας και προσωρινότητας θα μπορούσε να τροφοδοτήσει τα διαφορετικά τμήματα της αγοράς εργασίας

1. Mike Davis, «Mike Davis on Coronavirus Politics», συνέντευξη με τον Daniel Denzler. *The Dig*, Jacobin, 20 Μαρτίου 2020, ηχητικό. Το triage στα αγγλικά αναφέρεται στην απάνθρωπη «διαλογή» που κάνει το ιατρικό προσωπικό όταν είναι αντιμέτωπο με ένα μεγάλο ατύχημα ή μια πανδημία, διαλογή που ορίζει ποιοι από τους πληγέντες θα λάβουν ιατρική βοήθεια και ποιοι όχι. Στους βάνανους καιρούς της πανδημίας που βιώνουμε, η διαλογή αυτή έχει συχνά το αποτέλεσμα να μη λαμβάνουν ιατρική περίθαλψη άνθρωποι μεγαλύτερης ηλικίας.

εντός της Ευρώπης. Πρόκειται για μια στρατηγική που, όπως έχει περιγραφεί, επιτελεί το νεοφιλελεύθερο έργο της εξισορρόπησης ανάμεσα στη ρατσιστική/συντηρητική εχθρότητα προς τη μετανάστευση και τις αριστερές/φιλελεύθερες διεκδικήσεις για μια ανθρωπιστική «διαχείριση».²

Οι ίδιες οι χώρες διέλευσης που πληρώνονται για να κρατήσουν το «πρόβλημα» έξω από τα σύνορα, μακριά από νομικούς περιορισμούς και από τις τηλεοράσεις των πολιτών των χωρών της Ευρώπης, χρησιμοποίησαν συχνά την ισχύ που τους παρείχε αυτή η στρατηγική για να εξυπηρετήσουν περαιτέρω συμφέροντά τους. Η πρόσφατη απειλή του Ερντογάν να ανοίξει τα σύνορα, παραδείγματος χάριν, έχει χρησιμοποιηθεί επανειλημμένως από τον Τούρκο πρόεδρο ξεκινώντας ήδη το 2016, ενώ η τελευταία φορά ήταν τον Νοέμβριο του 2019 όταν, μιλώντας δίπλα στον Βίκτορ Όρμπαν στην Ουγγαρία, «προειδοποίησε» για μια ακόμα φορά την ΕΕ ότι αν δεν προσφέρει μεγαλύτερη υποστήριξη στους γεωστρατηγικούς του στόχους, θα «άνοιγε τις θύρες». Δεν ήταν όμως σε καμία περίπτωση ο πρώτος που το έκανε: ο προκάτοχός του σε αυτή την άθλια υπερβολαβία φυλάκισης ανθρώπων, ο πάλαι-ποτέ αντι-ιμπεριαλιστής ήρωας Συνταγματάρχης Καντάφι, είχε εκτοξεύσει μια παρόμοια απειλή πίσω στο 2010, με μια δήλωση ακραιφνούς ρατσιστικής χροιάς, η ουσία της οποίας εμπεδώ-

2. Μια εκτενέστερη ανάλυση αυτής της στρατηγικής δίνεται στη συνέντευξη που έδωσε η Sonja Buckel στον William Callison, «Welcome Management: Making Sense of the “Summer of Migration”» στην ιστοσελίδα *Near Futures Online* την 5^η Ιανουαρίου του 2016, <http://nearfuturesonline.org/welcome-management-making-sense-of-the-summer-of-migration/>.

θηκε από ακροδεξιούς κύκλους τα χρόνια που ακολούθησαν.³

Παρά την ύπαρξη προστριβών τέτοιου είδους όμως, η εν λόγω προσέγγιση για τη «διαχείριση της μετανάστευσης» (όπως και οι περισσότερες πολιτικές που εφαρμόζονται σε παρατεταμένες περιόδους κρίσης) μετατράπηκε γρήγορα από προσωρινή λύση σε μόνιμη στρατηγική. Προς στιγμήν, και μετά από έναν αρχικό κλονισμό με την κατάρρευση του καθεστώτος Καντάφι στη Λιβύη, φάνηκε πως το όλο πλάνο πήγαινε γραμμή προς τον σκουπιδοτενεκέ της ιστορίας, όταν περισσότεροι από ένα εκατομμύριο άνθρωποι ξεκίνησαν την πορεία τους προς την Ευρώπη το καλοκαίρι του 2015, προσπαθώντας να ξεφύγουν από την ακραία φτώχεια, την ανασφάλεια, τη βία και τον πόλεμο. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το μέγεθος αυτής της μετακίνησης αιφνιδίασε πολλούς, δίνοντας τη δυνατότητα σε ορισμένες χώρες της ΕΕ να ερμηνεύσουν τον όρο «διέλευση» (transit) με κυριολεκτικό τρόπο και να επιτρέψουν (ή ακόμα και να βοηθήσουν) τους μετανάστες να διασχίσουν τα εδάφη τους, αφού συνειδητοποιήσαν ότι οποιαδήποτε προσπάθεια να τους σταματήσουν θα τους εγκλώβιζε μέσα στα δικά τους εδάφη. Η κατάσταση ανάγκασε εν τέλει και τη Γερμανία να επιλέξει ανάμεσα στο να ανοίξει τα σύνορά της ή να τα κλείσει κάνοντας χρήση βίας. Στο τέλος, η Γερμανία κατέληξε στην πρώτη επιλογή για μια σειρά από λόγους, μεταξύ των οποίων μπορεί κανείς σίγουρα να συμπεριλάβει την επιρροή που είχαν κάποιες αρχικές μελέτες σύμφωνα με τις οποίες το μακροπρόθεσμο

3. «Δεν γνωρίζουμε τι θα συμβεί, ποια θα είναι η αντίδραση των λευκών και Χριστιανών Ευρωπαίων μπροστά σε αυτή την εισροή λιμοκτονούντων και αμόρφωτων Αφρικανών» από το άρθρο «Gaddafi wants EU cash to stop African migrants», BBC, 31 Αυγούστου 2010, <http://www.bbc.com/news/world-europe-11139345>.

δημογραφικό πρόβλημα και οι ελλείψεις σε συγκεκριμένους τομείς της αγοράς εργασίας θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν κατ' αυτόν τον τρόπο – εφόσον ένας αποδοτικός μηχανισμός διαλογής έμπαινε σε εφαρμογή μόλις κατακαθόταν ο κουρνιαχτός.

Κι όντως ο κουρνιαχτός κατακάθισε. Από το τέλος του 2015, μια σταδιακή αλλά αδιαμφισβήτητη επαναφορά της αξιόπιστης στρατηγικής για την εξαγωγή/«εξω-εδαφικοποίηση» του προβλήματος άρχισε να εφαρμόζεται, με τη μικρή διαφοροποίηση που επέβαλλαν πια οι νέες συνθήκες ότι η γεωγραφική τοποθεσία των χωρών «διέλευσης» που θα πληρώνονταν για να κρατήσουν τους μετανάστες/πρόσφυγες εκτός ΕΕ θα ήταν πολύ πιο κοντά. Η ίδια αυτή η μετατόπιση κατέστησε τα σύνορα Ελλάδας-Τουρκίας σημείο «επαφής» ανάμεσα στους «εσωτερικούς και τους εξωτερικούς δαχτυλίους»⁴ της πολιτικής της ΕΕ για την εξαγωγή του προβλήματος.

Όπως και το 2015, το επίκεντρο της κρίσης του Μαρτίου του 2020 βρισκόταν στα ελληνικά νησιά που βρίσκονται δίπλα στην Τουρκία (με σημαντικότερα τη Λέσβο και τη Χίο). Ωστόσο, αυτή τη φορά στο επίκεντρο προστέθηκε και η βόρεια χερσαία συνοριακή γραμμή, ένας τριγωνικός θύλακας ανάμεσα στην Ελλάδα, τη Βουλγαρία και την Τουρκία, ο οποίος εκτείνεται μέχρι το νοτιότερο σημείο στο οποίο ο ποταμός Έβρος εκβάλλει στο Αιγαίο Πέλαγος. Αντίθετα από το 2015 ωστόσο, οι αξιωματούχοι της ΕΕ ήταν «προετοιμασμένοι». Τοποθετώντας άμεσα τα γεγονότα εντός της επίσημης αφήγησης που αντιμετωπίζει τη μετανάστευση μονόπλευρα ως ένα ζήτημα ασφάλειας, η απάντηση ήταν μια κλιμακούμενη στρατιωτικοποίηση με την ενθουσιώδη στήριξη της ΕΕ, η οποία έφτασε στο σημείο να στείλει αντιπροσώπους της Ευ-

4. Sonja Buckel, στο ίδιο.

ρωπαϊκής Επιτροπής στα ελληνικά σύνορα. Η επίλεκτη επιτροπή των γραφειοκρατών και των ηγετών της ΕΕ έκανε σαφή τη θέση της σε όσους δεν είχαν λάβει το μήνυμα. Το φιλμ που προπαγάνδισε την απάντηση της ΕΕ στην κατάσταση και το οποίο παρήχθη επί τόπου, ήταν μια αδιαμφισβήτητη επίδειξη της συνολικής πολιτικής: πολλά λόγια και υποσχέσεις για μια σκληρή πολιτική και παντελώς άφαντοι/ες τα υποκείμενα των μεταναστών/προσφύγων προς τα οποία προοριζόταν.

Μια από τις πιο συχνά επαναλαμβανόμενες υποσχέσεις που δόθηκαν συμπτωκνώνεται στο ρεφραίν «το 2015 δεν θα επαναληφθεί». Ξανά, καμία ιδιαίτερη καινοτομία. Οι ευρωπαίοι πολιτικοί χαϊδεύουν το κοινό εδώ και πέντε χρόνια, προσπαθώντας να εμπεδώσουν βαθιά την αφήγηση ότι το καλοκαίρι του 2015 δεν ήταν τίποτα άλλο παρά μια *αποτυχία*. Αν μιλούσαν από τη σκοπιά των μεταναστών/προσφύγων δεν θα είχαμε πρόβλημα να συμφωνήσουμε: ο φόρος αίματος στη Μεσόγειο· η κρατικά επιβεβλημένη απάνθρωπη μεταχείριση κατά τη διαδρομή και στα σύνορα· τα αυτοσχέδια ή μόνιμα στρατόπεδα φυλάκισης με φριχτές συνθήκες για παιδιά, γυναίκες και άντρες που δεν έχουν διαπράξει κανένα έγκλημα· η σοκαριστική περιφρόνηση απέναντι στις νομικές εγγυήσεις· οι εκτεταμένες παράνομες επαναπροωθήσεις· όλα αυτά αποτελούν εγκλήματα τα οποία παραμένουν ατιμώρητα και ωστόσο έχουν χαρακτήρι για πάντα στα σώματα και τις μνήμες ενός τεράστιου αριθμού ανθρώπων. Αλλά φυσικά δεν εννοούν αυτό ως αποτυχία οι πολιτικοί. Αντίθετα, μας ζητούν να εσωτερικεύσουμε και να αποδεχτούμε σαν δική μας την πίεση που αυτοί ένιωσαν από τα μισάνθρωπα τμήματα της ακροδεξιάς,

απέναντι στην οποία αισθάνονται υποχρεωμένοι να ανταποκριθούν υιοθετώντας τη ρητορεία τους.⁵

Μην σκέφτεστε τα παλιά

Πόσο μακριά είμαστε από τις μέρες που οι μεγάλες εφημερίδες δημοσίευαν σπαραξικάρδιες επιστολές μικρών κοριτσιών από τη Συρία οι οποίες ζητούσαν από τον κόσμο να «ανοίξει τα μάτια του», από τις μέρες που οι γιαγιάδες από την Ελλάδα μοιράζονταν τα λιγοστά τους υπάρχοντα με τα προσφυγόπουλα, από τις μέρες που ο Λιονέλ Μέσι ή ακόμα και ο ίδιος ο Πάπας αφιέρωναν λίγο χρόνο από το γεμάτο τους πρόγραμμα για να επισκεφτούν τη Λέσβο και να πλέξουν το εγκώμιο των κατοίκων της και της αλληλεγγύης. Ακόμα και η ιδέα για την απονομή βραβείου Νόμπελ Ειρήνης στη Λέσβο είχε πέσει εκείνη την περίοδο. Αντί για αυτό το θέαμα της συμπόνιας, αυτό που έχουμε σήμερα είναι μια κατάσταση κατά την οποία είναι πρακτικά αδύνατο να ξεχωρίσει κανείς τη γλώσσα των αξιωματούχων της ΕΕ από τη γλώσσα των εξαγριωμένων νεοναζί, των

5. Μια από τις πλευρές της ρητορείας τους αφορά τον συχνά επαναλαμβανόμενο ισχυρισμό ότι κατά την κρίση του Μαρτίου του 2020 οι μετανάστες/πρόσφυγες «χρησιμοποιήθηκαν ως *πίονια* για την εξυπηρέτηση γεωπολιτικών συμφερόντων», ένα φαινομενικά περιγραφικό σχόλιο που μάλιστα έγινε κατανοητό και ως κριτική της εξουσίας και επομένως υιοθετήθηκε και από πολύ κόσμο στην αριστερά. Έχοντας στερηθεί την υποκειμενικότητά τους, η τρομακτική πραγματικότητα των εμπειριών των μεταναστών/προσφύγων στην Τουρκία παραμερίζεται ενώ οι συνεχείς προσπάθειές τους να διαφύγουν από αυτή την κόλαση (όλο και περισσότεροι το τελευταίο έτος) περιφρονούνται. Αυτό που μένει είναι μια εικόνα παθητικών αντικειμένων των οποίων η μοίρα εξαρτάται ολοκληρωτικά από τις αποφάσεις των διάφορων γκάνγκστερ που παίζουν με τις ζωές τους, ανίκανα να σκεφτούν, να αποφασίσουν ή να κινηθούν από μόνα τους.

οποίων η διακήρυξη «Στέκομαι στο πλευρό της Ελλάδας» επιβεβαίωσε απλά πως η ακροδεξιά πάντα στέκεται στο πλευρό κάθε κράτους που στρατιωτικοποιεί τα σύνορά του, στέλνει περιπολίες αυτόκλητων τιμών πολιτοφυλάκων στο πλευρό των μπάτσων και υπόσχεται να κακοποιήσει κάθε «εισβολέα». Αυτό που βλέπουμε σήμερα είναι πλάνα στα οποία ντόπιοι τραμπούκοι εμποδίζουν το δέσιμο μιας βάρκας γεμάτης με πρόσφυγες σε μια μικρή παραλία της Λέσβου, και όπου ένας εξηντάχρονος Έλληνας άντρας αντιδρά στη θέα μιας εγκύου που βρίσκεται μέσα στη βάρκα κραυγάζοντας: «Δεν την άφησα εγώ έγκυο, να πάει πίσω από εκεί που ήρθε». Δεν το λες και υλικό για βραβείο Νόμπελ.

Μετά την «αποτυχία» του 2015, η επαναφορά της συνταγής της εξαγωγής του προβλήματος βρήκε τη θεσμική της μορφή στη συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας που υπογράφηκε τον Μάρτιο του 2016.⁶ Έχοντας τον σταθερό στόχο του εξοβελισμού των μεταναστών/προσφύγων σε αόρατους τόπους, η συμφωνία επικυρώθηκε για να εξασφαλίσει ότι «όλοι οι νέοι παράτυποι μετανάστες που εισέρχονται από την Τουρκία στα νησιά της Ελλάδας θα επιστρέφονται στην Τουρκία μετά τις 20 Μαρτίου 2016».⁷ Μια έκθεση

6. Μπορούμε να εντοπίσουμε τη διανοητική έμπνευση για τη συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας σε μια ξεχασμένη πρόταση της Σλοβένικης κυβέρνησης, από τις αρχές του 2016, να γίνει μια «τροποποίηση του νέου Νόμου Διεθνούς Προστασίας, η οποία θα καθιστούσε όλες τις αιτήσεις ασύλου αυτομάτως απορριπτές αν ο αιτών είχε εισέλθει στη Σλοβενία μέσω άλλης χώρας της ΕΕ». Δεδομένου ότι η Σλοβενία συνορεύει μόνο με μέλη της ΕΕ, η τροποποίηση θα έκανε αυτομάτως όλες τις αιτήσεις απορριπτές. (Bodo Webber, «The EU-Turkey Refugee Deal and the Not Quite Closed Balkan Route», Friedrich Ebert Stiftung, Ιούνιος 2017, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/13436.pdf>).

7. «EU-Turkey Statement 18 March 2016», Eu-

που δημοσιεύτηκε από τη Διεθνή Αμνηστία συνοψίζει τον στόχο που βρίσκεται στη βάση της με τα εξής απλά λόγια:

«Προτού καν εξεταστούν οι αιτήσεις ασύλου ως προς την ουσία τους, οι αιτούντες εξετάζονται ατομικά για να διαπιστωθεί αν μια προηγούμενη χώρα διέλευσης –στην περίπτωση των ανθρώπων που φθάνουν στα νησιά του Αιγαίου Πελάγους η Τουρκία– μπορεί να θεωρηθεί ασφαλής τρίτη χώρα (δηλαδή μπορεί να προσφέρει προστασία στο επανεισδεχόμενο πρόσωπο) ή μια πρώτη χώρα παροχής ασύλου (δηλαδή αν το πρόσωπο έχει ήδη αναγνωριστεί ως πρόσφυγας στην εν λόγω χώρα ή θα μπορούσε διαφορετικά να τύχει επαρκούς προστασίας εκεί). Ο στόχος αυτών των αλλαγών ήταν το να επιτραπεί στις ελληνικές αρχές να επιστρέφουν ακόμα και αιτούντες άσυλο οι οποίοι έχουν, *εκ πρώτης όψεως*, βάσιμη αξίωση σε διεθνή προστασία».⁸

Στο πρόσφατο παρελθόν, οι Κανονισμοί του Δουβλίνου ήταν το μέσο για την αυτόματη μεταβίβαση των αιτήσεων ασύλου στην πρώτη χώρα της ΕΕ που εισήλθε ο μετανάστης/πρόσφυγας, ένα θεσμικό πλαίσιο που καταργήθηκε στην πράξη το καλοκαίρι το 2015 όταν οι εν λόγω χώρες αδυνατούσαν (και συνεπώς αρνήθηκαν) να καταχωρήσουν νέες αφίξεις. Η συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας στόχευε στην αντιγραφή αυτής της πολιτικής μεταβιβάζοντας το «βάρος» (δη-

ropean Council, 18 Μαρτίου 2016, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>.

8. «Greece: a blueprint for despair: Human Rights Impact of the EU-Turkey Deal», Διεθνής Αμνηστία, 2017, <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR2556642017ENGLISH.PDF>.

λαδή την υποχρέωση νομιμότητας) εκτός ΕΕ, δηλαδή στην Τουρκία. Δίνοντας ως αντάλλαγμα μερικά δισεκατομμύρια ευρώ υπό τη μορφή βοήθειας για τους πρόσφυγες, τη «φιλελευθεροποίηση» των αιτήσεων βίζας για τους Τούρκους πολίτες που ταξιδεύουν στην Ευρώπη και την (ουσιαστικά ανεδαφική) επανεκκίνηση των διαπραγματεύσεων για την είσοδο της Τουρκίας στην ΕΕ, η συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας ουσιαστικά εξοστράκισε τους μετανάστες/πρόσφυγες στην Τουρκία, μη λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι η εν λόγω χώρα δεν ικανοποιούσε ούτε στο ελάχιστο καμία από τις επίσημες νομικές προϋποθέσεις για να αποτελέσει «ασφαλή τρίτη χώρα».

Μεταξύ άλλων νομικών προβλημάτων, τα οποία γνώριζαν πολύ καλά οι αρχιτέκτονες της συμφωνίας, η υπογραφή από την πλευρά της Τουρκίας της Σύμβασης για τους Πρόσφυγες του 1951 περιλάμβανε μια ρήτρα γεωγραφικού περιορισμού, η οποία επιτρέπει στην Τουρκία να προσφέρει πλήρη προστασία *μόνο* στους πρόσφυγες που προέρχονται από την Ευρώπη.⁹ Ειδικά για τους Σύριους, αυτό σήμαινε ότι στις περιπτώσεις που δεν τίθεντο παράνομα υπό κράτηση ή/και δεν απελευθύνονταν, θα τους αποδιδόταν το καθεστώς της «προσωρινής προστασίας». Πέραν του γεγονότος ότι η προσωρινή προστασία αποτελεί γνωστή μορφή υποβάθμισης των συνθηκών διαβί-

ωσής τους στην «ασφαλή τρίτη χώρα»¹⁰, το καθεστώς αυτό πρακτικά τους αφαιρεί τη δυνατότητα να αιτηθούν περαιτέρω προστασίας, «καθώς οι διεθνείς οργανισμοί δεν αποδέχονται τις αιτήσεις τους για παροχή διεθνούς προστασίας διότι θεωρείται ότι δεν διατρέχουν άμεσο κίνδυνο και ότι είναι ασφαλείς υπό το καθεστώς της προσωρινής προστασίας».¹¹

Αυτό το βολικό παραθυράκι δεν ήταν, φυσικά, μια τουρκική εφεύρεση. Το καθεστώς προσωρινής προστασίας, του

10. «Η έλλειψη άδειας μόνιμης διαμονής επηρεάζει όλες τις πλευρές της καθημερινής ζωής: την πρόσβαση στη νόμιμη κατοικία, στο εκπαιδευτικό σύστημα, σε θέσεις εργασίας ή στο άνοιγμα μιας επιχείρησης. Τον Ιανουάριο του 2016, η κυβέρνηση της Τουρκίας άρχισε να χορηγεί άδειες εργασίας στους Σύριους πρόσφυγες που βρίσκονταν στην Τουρκία για περισσότερους από έξι μήνες. Ωστόσο, η επίδραση αυτού του μέτρου ήταν μάλλον περιορισμένη καθώς οι εργοδότες πρέπει να κάνουν την αίτηση για λογαριασμό των εργαζόμενων που απασχολούν αφού εκπληρωθούν οι απαιτήσεις κατοικίας, καταγραφής και υγείας. Επίσης υπάρχει και ένα πλαφόν απασχόλησης: οι Σύριοι δεν μπορούν να ξεπερνούν το 10% των Τούρκων πολιτών που εργάζονται στον ίδιο χώρο εργασίας. Μόνο 13.298 πρόσφυγες έλαβαν άδεια εργασίας μέχρι το τέλος του 2016, ένας αριθμός που αντιστοιχεί στο 0,5% του προσφυγικού πληθυσμού από τη Συρία. Παρόλο που υποτίθεται ότι οι εργοδότες πρέπει να καταβάλλουν τον νόμιμο ελάχιστο μισθό (1.300 λίρες, δηλαδή περίπου 400 ευρώ) και τις εισφορές για την κοινωνική ασφάλιση, οι μισθοί των προσφύγων είναι γενικά χαμηλότεροι και οι ώρες εργασίας συνήθως υπερβαίνουν το νόμιμο ημερήσιο όριο». Laura Batalla Adam, «The Eu-Turkey Deal One Year On: A Delicate Balancing Act», *The International Spectator* 52, v. 4, 44-58.

11. Kim Rygiel, Feyzi Baban και Suzan Ilcan, «The Syrian Refugee Crisis: The EU-Turkey “deal” and temporary protection», *Global Social Policy* 16, v. 3, 2016, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1468018116666153?journalCode=gspa>.

9. «Για να παρακάμψει αυτό το πρόβλημα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016a) εξέδωσε ένα επίσημο ανακοινωθέν που παρέχει στις αποκαλούμενες ασφαλείς τρίτες χώρες ένα χρονικό περιθώριο για την εφαρμογή κανόνων προστασίας που να είναι “καταρχήν” σύμφωνοι με τις διατάξεις της Συνθήκης της Γενεύης». Lisa Haferlach και Dilek Kurban, «Lessons Learnt from the EU-Turkey Refugee Agreement in Guiding EU Migration Partnerships with Origin and Transit Countries», *Global Policy* 8, v. 4.

οποίου η σημασία φάνηκε κατά τη δεκαετία του 1990 όταν χιλιάδες άνθρωποι τράπηκαν σε φυγή προς την Ευρώπη για να αποφύγουν τον πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία, δημιουργήθηκε προκειμένου να παρακαμφθεί η υποχρέωση ένταξης των προσφύγων και προσανατολίστηκε ανοιχτά προς τη διευκόλυνση των επαναπατρισμών. Η εφαρμογή αυτής της προσέγγισης εμπεδώθηκε περαιτέρω κατά τη διάρκεια του πολέμου στο Κόσοβο στα τέλη της δεκαετίας του '90, και παραμένει κατά κόρον υπεύθυνη για την εγκαθίδρυση ενός καθεστώτος «επ' αόριστον προσωρινής διαμονής» για εκατομμύρια ανθρώπους. Στο πλαίσιο όμως της πολιτικής «διαχείρισης της μετανάστευσης», κηρύχθηκε επιτυχημένη και το 2001 θεσμοθετήθηκε επίσημα από την ΕΕ. Το 2014, και η ίδια η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ θα κατέληγε να την παρουσιάζει ως «πραγματοποιητικό εργαλείο».

Στην άλλη πλευρά των συνόρων, ως προς τη συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας, πραγματοποιήθηκε ο μετασχηματισμός των κέντρων υποδοχής κατά μήκος των ελληνικών νησιών σε κλειστά στρατόπεδα κράτησης, τα οποία αποκαλούνται κατ' ευφημισμόν «hotspots». Κλείνοντας τα σύνορα κατά μήκος της Βαλκανικής οδού και καθιστώντας έτσι εξαιρετικά δύσκολο για τους μετανάστες/πρόσφυγες (αν και όχι αδύνατο¹²) να συνεχίσουν την πορεία τους προς

---

12. Μια ενδιαφέρουσα πλευρά των γεγονότων του καλοκαιριού του 2015 ήταν ότι το μέγεθος της μετακίνησης ήταν τόσο μεγάλο που ουσιαστικά κατέστησε παρωχημένα (αν δεν τα κατέστρεψε) τα υφιστάμενα δίκτυα διακίνησης και τράφικινγκ, *ίσως για πρώτη φορά στην ιστορία*. Μετά το επίσημο κλείσιμο της οδού του Αιγαίου και της Βαλκανικής οδού, αυτά τα δίκτυα επανεμφανίστηκαν. «Παρόλο που η παράτυπη μετανάστευση έχει σαφώς μειωθεί από τις 6 Απριλίου του 2016, παραμένει μη αμελητέα. Αυτό που άλλαξε είναι ο τρόπος που οι πρόσφυγες και οι μετανάστες μετακινούνται επί της

τη Βόρεια Ευρώπη, ο πρωταρχικός στόχος της νέας ρύθμισης ήταν η επιτάχυνση της διαδικασίας επιστροφής των Σύριων μεταναστών/προσφύγων στην Τουρκία χωρίς να εξεταστεί η ουσία των ατομικών τους αιτήσεων. Για τους μετανάστες/πρόσφυγες, στον βαθμό που δεν αναγνωρίζονται πως ανήκουν σε κάποια ευάλωτη ομάδα (ασυνόδευτοι ανήλικοι, μονογονεϊκές οικογένειες, ηλικιωμένοι, τραυματισμένοι ή άτομα με σοβαρά προβλήματα υγείας) ή πως πληρούν τις προϋποθέσεις για οικογενειακή επανένωση (με ένα μέλος της στενής τους οικογένειας, το οποίο διαμένει υπό καθεστώς προστασίας σε κάποια άλλη ευρωπαϊκή χώρα), η συμφωνία έθετε ως στόχο την επιτάχυνση της διαδικασίας απόρριψης των αιτήσεων ασύλου που υπέβαλλαν, αποφεύγοντας την ίδια στιγμή την εξόφθαλμα παράνομη «λύση» των μαζικών απελάσεων. Και παρόλο που η συμφωνία τέθηκε αρχικά σε ισχύ αποκλειστικά για τους Σύριους, σύντομα επεκτάθηκε (Ιούνιος 2016) για να συμπεριλάβει όλες τις εθνικότητες, μέσω της χρήσης ενός προϋπάρχοντος διμερούς πρωτοκόλλου επανεισδοχής. Και ίσως δεν υπάρχει πιο πειστική μαρτυρία της νομικής αμφισημίας της συμφωνίας από το απλό γεγονός ότι ανατράπηκε σχεδόν ολοκληρωτικά όταν ήρθε αντιμέτωπη με το νομικό πλαίσιο της διεθνούς υπογεγραμμένης Οδηγίας για τις Διαδικασίες Ασύλου.

Στις ρωγμές του νόμου

Η τυπική διαδικασία είχε ως εξής: οι νέες αφίξεις στα νησιά θα μεταφέρονταν στα κέντρα κράτησης, τα κατ' ευφημισμόν απο-

---

Βαλκανικής οδού, ο οποίος επανήλθε σε πιο παραδοσιακούς τρόπους παράτυπης μετακίνησης που βασίζονται στη χρήση δικτύων παράνομης διακίνησης – όπως ήταν τα πράγματα πριν την ευρωπαϊκή προσφυγική κρίση». Bodo Weder, στο ίδιο.

καλούμενα κέντρα «υποδοχής και ταυτοποίησης», όπου θα πραγματοποιείτο ένα πρώτο φιλτράρισμα και θα συλλέγονταν τα βασικά στοιχεία. Σύμφωνα με τις πρακτικές της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ, μια περαιτέρω διαδικασία διαλογής θα προσδιόριζε το «καθεστώς ευαλωτότητας», καθώς και εκείνους που θα κρίνονταν ότι πληρούν τις προϋποθέσεις για οικογενειακή επανένωση. Όσοι αναγνωρίζονταν ως «ευάλωτοι» είτε θα παρέμεναν στα στρατόπεδα είτε θα μεταφέρονταν στην ηπειρωτική Ελλάδα όπου, ανάλογα με την έκβαση μια σειράς άλλων γραφειοκρατικών εμποδίων, είτε θα μεταφέρονταν σε κάποιο άλλο στρατόπεδο είτε θα στεγάζονταν στο πλαίσιο του προγράμματος Στήριξης Έκτακτης Ανάγκης για την Ένταξη και τη Στέγαση (ESTIA) του ΟΗΕ. Οι αιτήσεις ασύλου, που υποβάλλονται αρχικά στις περιφερειακές μονάδες της Υπηρεσίας Ασύλου, θα εξετάζονταν τελικά από την Ελληνική Υπηρεσία Ασύλου (ΕΑΣ).

Κόντρα στην επίσημη πολιτική «διαχείρισης», και για λόγους που έχουν περισσότερο να κάνουν με μια γραφειοκρατική και νομική συνέπεια παρά με συνειδητό σαμποτάζ, η εφαρμογή της συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας σκόνταψε αρχικά στο γεγονός πως από το 2016 μέχρι το τέλος του 2019 η πλειοψηφία των μεταναστών/προσφύγων είχαν (ορθώς) αναγνωριστεί ως ευάλωτοι, μια κατηγοριοποίηση που τους απήλλαξε από την πιθανότητα επαναπροώθησης στην Τουρκία. Για να αντιμετωπίσει αυτό το νομικό εμπόδιο, και με ολοένα μεγαλύτερη ένταση από το 2018 και μετά, πρώτη η κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ έκανε μια τεράστια προσπάθεια να εξαιρέσει τη Διαταραχή Μετατραυματικού Στρες από τα κριτήρια ευαλωτότητας. Τη σκυτάλη πήρε μετά η όμορη κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, η οποία κατάφερε το 2020

να καταργήσει πλήρως την εξαίρεση από την αναγκαστική επιστροφή που υπείχε το καθεστώς ευαλωτότητας.

Μέχρι να υλοποιηθούν αυτές οι αλλαγές και για όσους/ες δεν συγκαταλέγονταν σε αυτή την εξαίρεση λόγω ευαλωτότητας, θα ξεκινούσε η επονομαζόμενη «συνοριακή διαδικασία», την οποία χειριζόταν η ΕΑΣ επικουρούμενη όμως από την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο (EASO) και η οποία ήταν επιφορτισμένη με τον καθορισμό του παραδεκτού της αίτησης. Σε πλήρη αντιστοιχία με το πνεύμα της συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας, και μέσω της εγκαθίδρυσης διαδικασιών που δέχτηκαν τεράστια κριτική από οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων,¹³ οι πρωτοβάθμιες απο-

13. «Η διαδικασία της συνέντευξης προκαλεί ιδιαίτερη ανησυχία. Πολλά ενδιαφερόμενα μέρη εξέφρασαν την ανησυχία τους για το επίπεδο κατάρτισης και ειδίκευσης των κοινωνικών λειτουργών της EASO που λαμβάνουν τις συνεντεύξεις καθώς και για την κατανόηση των διαδικασιών από την πλευρά τους. Οι οργανώσεις IRC, NRC και Oxfam έγιναν παραλήπτες αναφορών και διάβασαν απομαγνητοφωνημένα αποσπάσματα συνεντεύξεων που αναδείκνυαν ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί στερούνταν την αναγκαία κατανόηση των διαδικασιών ασύλου, τα βασικά στοιχεία για την ένοπλη σύγκρουση στη Συρία και την πολιτική δυναμική στην Τουρκία ώστε να μην μπορούν να αξιολογήσουν αιτήματα για διεθνή προστασία ή να αναγνωρίσουν τη βασιμότητα του φόβου του αιτούντα να εξαναγκαστεί σε επιστροφή. Όπως το έθεσε ένας δικηγόρος, λόγω αυτής της έλλειψης κατανόησης: “όταν ένας αιτών που υποβάλλεται σε συνέντευξη για το παραδεκτό της αίτησής του αρθρώσει έστω και μια λέξη για τη Συρία, ο κοινωνικός λειτουργός τον σταματά και του λέει ότι η συνέντευξη δεν έχει καμία σχέση με τη Συρία, παρόλο που στην πραγματικότητα σαφώς και έχει”. Λάβαμε επίσης αναφορές περί μεταφράσεων που ήταν ξεκάθαρα λανθασμένες». Norwegian Refugee Council, και Oxfam, «The Reality of the EU-Turkey Statement», Joint Agency Briefing Note, 17 Μαρτίου 2017, <https://oi-files-d8-prod.s3.eu-west-2.amazonaws.com/>

φάσεις σε αυτό το πλαίσιο ήταν στη συντριπτική τους πλειοψηφία αρνητικές. Εντούτοις και δεδομένου ότι νόμιμες διαδικασίες που αξίζουν να λέγονται έτσι αναπόφευκτα προβλέπουν την εξέταση της αίτησης σε δεύτερο βαθμό πριν παρθεί η τελική απόφαση, οι αιτήσεις που απορρίπτονται τόσο από την ΕΑΣ όσο και από την ΕΑΣΟ κατέληξαν να εξετάζονται από τις Επιτροπές Προσφυγών όπου οι απορριφθείσες αιτήσεις συσσωρεύονταν.

Οι επιτροπές αυτές είχαν συγκροτηθεί υπό άλλες συνθήκες και σε άλλη εποχή, υπεύθυνες για το ξεκαθάρισμα συσσωρευμένων καθυστερούμενων αιτήσεων που το προηγούμενο σύστημα ασύλου (το οποίο διαχειριζόταν το «Τμήμα Αλλοδαπών» της αστυνομίας) είχε αφήσει ανοιχτές. Η σύνθεσή τους ήταν τριμελής: πέρα από ένα κρατικό φερέφωνο, στην επιτροπή συμμετείχε ένα μέλος της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες και ένα μέλος από την Εθνική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Και αποτελεί σίγουρα ενδιαφέρουσα ειρωνεία το γεγονός πως ήταν η ίδια η ΕΕ που είχε επιβάλλει τη δημιουργία αυτών των επιτροπών το 2010, όταν αναγκάστηκε να αναγνωρίσει μεταξύ άλλων πως έως εκείνη τη στιγμή, η διαδικασία προσφυγής σε δεύτερο βαθμό είχε ένα διαχειριστικό κόστος το οποίο βάρυνε τον αιτούντα, μια πρακτική βαθιά παράνομη και επαίσχυντη. Όπως έχουμε δει, η κατάφορη αδιαφορία για το υπάρχον νομικό πλαίσιο είναι πιο εύκολα ανεκτή όταν γίνεται εκτός εδάφους ΕΕ.

Καθώς οι επιτροπές αυτές δεν κυριαρχούνταν από κρατικά στελέχη τα οποία, ως ήταν αναμενόμενο, είχαν σαν στόχο την εφαρμογή την πολιτική της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ και της ΕΕ, και καθώς τα μέλη τους

κατείχαν τόσο την απαραίτητη γνώση της νομοθεσίας (όπως π.χ. της Οδηγίας για τις Διαδικασίες Ασύλου) όσο και την εμπειρία, οι **Επιτροπές Προσφυγών** κατάφεραν να ρίξουν άμμο στα γρανάζια της συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας. Και το έκαναν ακολουθώντας απλά το *γράμμα* του νόμου (δηλαδή την κατά περίπτωση προσεκτική εξέταση των νομικών ζητημάτων) και όχι το *πνεύμα* του (μαζικές επιστροφές). Από τις 393 αποφάσεις που εξέδωσαν οι Επιτροπές Προσφυγών, οι 390 απέρριψαν τις πρωτοβάθμιες αποφάσεις απόρριψης αμφισβητώντας ευθέως την αντίληψη ότι η Τουρκία αποτελεί «ασφαλή τρίτη χώρα».¹⁴ Η κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ αντέδρασε με μια συστηματική προσπάθεια συκοφάντησης των επιτροπών, καταλήγοντας εν τέλει στην κατάργησή τους και τη μεταφορά της δικαιοδοσίας σε μια νέα αρχή την οποία και ονόμασαν, ακολουθώντας το πνεύμα της συκοφάντησης, «*Ανεξάρτητες Επιτροπές Προσφυγών*». Δεδομένου ότι η σύνθεση των νέων επιτροπών έδωσε την πλειοψηφία στους δύο διορισμένους από το κράτος δικαστές, οι αποφάσεις τους αντέστρεψαν πλήρως το κλίμα, αυξάνοντας τις θετικές αποφάσεις επαναπροώθησης. Λίγο αργότερα, υπό τη βεβαιότητα πως τα εμπόδια ξεπεράστηκαν, οι ελληνικές αρχές και η ΕΕ άρχισαν να ασκούν νέες πιέσεις για την αφαίρεση του δικαιώματος εξαίρεσης από τις ευάλωτες ομάδες.

14. «Σύμφωνα με μια πηγή από την ΕΕ, η πρώτη απόφαση των Επιτροπών Προσφυγών που σημείωσε ότι η Τουρκία δεν είναι ασφαλής χώρα δημιούργησε μεγάλη αναταραχή στις Βρυξέλλες και σε άλλες πρωτεύουσες της ΕΕ, δημιουργώντας ανησυχία ότι η συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας θα καταρρεύσει. “Θεωρούνται εχθροί της συμφωνίας” πρόσθεσε η πηγή». Eszter Zalan, «EU pushes Greece to set up new asylum committees», EU Observer, 15 Ιουνίου 2016, <https://euobserver.com/migration/133841>.

s3fs-public/bn-eu-turkey-statement-migration-170317-en.pdf.

Η κατάρρευση της συμφωνίας

Παρόλο που παρουσιάστηκε ως ένα «προσωρινό και έκτακτο μέτρο το οποίο είναι αναγκαίο για να δοθεί τέλος στον ανθρωπινό πόνο και να αποκατασταθεί η δημόσια τάξη»¹⁵, θα πρέπει να είναι έως τώρα σαφές πως η συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας ούτε προσωρινή ήταν ούτε αφορούσε το τέλος του ανθρωπίνου πόνου. Αλλά πόσο επιτυχημένη ήταν ως προς τους βασικούς στόχους της για τη μείωση των παράτυπων διελεύσεων των συνόρων και την επιστροφή των μεταναστών/προσφύγων στην Τουρκία;

Μια ματιά στα επίσημα στατιστικά στοιχεία δείχνει ότι μέχρι στιγμής η συμφωνία έχει στην ουσία αποτύχει. Ο συνολικός αριθμός των μεταναστών/προσφύγων που έχουν «επιστραφεί» στην Τουρκία από τον Μάρτιο του 2016 μέχρι τον Δεκέμβριο του 2019 μετά βίας ξεπερνάει τους 2.000. Και αυτό οφείλεται σε έναν συνδυασμό ανάμεσα στις αναπόδραστα αργές διαδικασίες λήψης αποφάσεων, στην υποστελέχωση των αρμόδιων οργανισμών και στην ύπαρξη εδραιωμένων και αναπαλλοτρίωτων δικαιωμάτων που δεν μπορούν να παραμεριστούν παρά την πολιτική πίεση.

Εκ πρώτης όψεως, φαίνεται πως η μόνη πραγματική επιτυχία της συμφωνίας ήταν η μείωση των παράτυπων διελεύσεων, οι οποίες πράγματι επιβραδύνθηκαν τους μήνες που ακολούθησαν τη συμφωνία, ξεκινώντας από 173.450 ανθρώπους το 2016 και καταλήγοντας στο χαμηλότερο επίπεδο τους το 2017 με 29.718 διελεύσεις. Αλλά αυτοί οι αριθμοί αφορούν τα σύνορα της Ελλάδας. Εξετάζοντας το ζήτημα ευρύτερα, το αναπόφευκτο συμπέρασμα είναι πως η συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας στην πραγματικότητα ανάγκασε τους πρόσφυγες/μετανάστες να αναζητήσουν εναλλακτικές (και πιο

επικίνδυνες) οδούς, αυξάνοντας τον αριθμό των αφίξεων (και τον φόρο αίματος) στη Μεσογειακή (από Αφρική) και την Ιταλική οδό, τοποθεσίες στις οποίες καταγράφηκαν πάνω από 120.000 νέες αφίξεις μόνο το 2016. Από το 2018 και μετά, ο αριθμός αφίξεων αυξήθηκε εκ νέου και στην Ελλάδα: πάνω από 50.000 άνθρωποι πέρασαν επίσημα τα σύνορα εκείνη την χρονιά, ενώ το 2019, με 75.000 νέες αφίξεις, η αύξηση ήταν πάνω από 50% σε σύγκριση με το 2017.

Συνεπώς, αν δείχνουν κάτι αυτοί οι αριθμοί, και ειδικά εάν συγκριθούν με τους αριθμούς της τελευταίας δεκαετίας (κι όχι μόνο με το ασυνήθιστο καλοκαίρι του 2015), αυτό είναι πως η μετακίνηση των ανθρώπων προς την Ευρώπη έχει παραμείνει σταθερή, ενώ οι κορυφώσεις της αντανakλούν κατά κύριο λόγο τις μεταβολές στις ίδιες τις χώρες από τις οποίες οι μετανάστες/πρόσφυγες διαφεύγουν. Έτσι, η κλιμάκωση λ.χ. του πολέμου και της βίας στη Συρία και το Αφγανιστάν το 2019 έπαιξε σίγουρα κεντρικό ρόλο, ενώ η «επιδείνωση της κατάστασης της τουρκικής οικονομίας την ίδια περίοδο (με το ΑΕΠ της να αυξάνεται μόνο κατά 0,3% σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Συμβουλίου της Ευρώπης), ... οδήγησε σε σημαντική αύξηση των αφίξεων».¹⁶ Εξίσου σημαντικό ρόλο έπαιξε, προφανώς, και η εισαγωγή περιορισμών στη χορήγηση βίζας από την Τουρκία στους Σύριους πολίτες το 2016, καθώς και η ολοκλήρωση της κατασκευής του τείχους 764 χιλιομέτρων κατά μήκος των συνόρων Τουρκίας-Συρίας, έργο που ολοκληρώθηκε το 2018.

16. Αντίθεση, «Προκαταρκτικές σημειώσεις πάνω στις αντιδραστικές εξελίξεις γύρω από τη μετανάστευση, την προσφυγιά και το συνοριακό καθεστώς της Ευρωπαϊκής Ένωσης», 9 Μαρτίου 2020, περιλαμβάνεται στο παρόν τεύχος.

15. European Council 2016, στο ίδιο.

La isla bonita

Όταν ο ΣΥΡΙΖΑ έχασε τις εκλογές τον Ιούνιο του 2019 από τη Νέα Δημοκρατία, η νέα κυβέρνηση ήρθε αντιμέτωπη με διάφορα δύσκολα ζητήματα. Γνώριζε, για παράδειγμα, ότι οι υποσχέσεις της στο οικονομικό πεδίο (η μείωση των φόρων, η αύξηση των δαπανών και άλλα παρόμοια παραμύθια) θα συγκρούονταν αμέσως με τον αυτόματο δημοσιονομικό σταθεροποιητή που το κύμα της λιτότητας είχε εγκαταστήσει, καθώς και με τη δέσμευση για ισοσκελισμένους προϋπολογισμούς και για δημοσιονομικά πλεονάσματα που η ευρωζώνη εξακολουθεί να επιτηρεί άμεσα, παρόλο που δεν έχει υπογραφεί νέο Μνημόνιο. Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός πως η κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ είχε καταφέρει να υλοποιήσει *περισσότερα μέτρα λιτότητας* από αυτά που περιλαμβάνονταν στις συμφωνίες, η νέα κυβέρνηση καταλάβαινε επίσης ότι έπρεπε να αποφύγει να διακινδυνεύσει τη σχέση της με την ευρωζώνη, ειδικά τη στιγμή που αυτοδιαφημιζόταν ως περισσότερο φιλοευρωπαϊκή από τον ΣΥΡΙΖΑ. Με λίγα λόγια, δεν έμενε άλλη επιλογή στην κυβέρνηση της Δεξιάς από το να επιδείξει την ιστορική της προσήλωση στον νόμο και την τάξη. Σε αυτό το πλαίσιο λοιπόν, και μετά από μια γελοία στην ουσία της αλλά κρίσιμη πολιτικά υπόσχεση να «καθαρίσει» την αναρχική γειτονιά των Εξαρχείων στο κέντρο της Αθήνας, το άμεσα προσφιλές ζήτημα στο οποίο θα μπορούσε να εστιάσει ήταν η μετανάστευση. Ως προς αυτό, πέτυχαν τον στόχο τους.

Ένας από τους πρώτους νόμους που ψήφισε η Νέα Δημοκρατία τον Ιούλιο του 2019 ήταν μια εγκύκλιος που έκοβε στους αιτούντες άσυλο την πρόσβαση στο εθνικό σύστημα υγείας. Παράλληλα, ανακοίνωσε μια σειρά νέων μέτρων που ήταν προσανατολισμένα προς την επιτάχυνση των δι-

αδικασιών επιστροφής των μεταναστών/προσφύγων στην Τουρκία, στα οποία περιλαμβάνόταν και μια υπόσχεση για την αποσυμφόρηση των νησιών στα σύνορα. Όπως σημειώθηκε, υπήρχαν πολλά εμπόδια στην κανονική υλοποίηση των μαζικών επιστροφών στην Τουρκία. Σε συνδυασμό με τη μεγάλη αύξηση των αριθμών των νέων αφίξεων, τον περιορισμένο αριθμό κατοικιών που προσφέρει η Ύπατη Αρμοστεία και άλλες ΜΚΟ στην ηπειρωτική Ελλάδα,¹⁷ και τα γενικότερα γραφειοκρατικά εμπόδια που τίθενται στις μετεγκαταστάσεις στην ηπειρωτική χώρα, η κατάσταση στα νησιά είχε ήδη αρχίσει να γίνεται εκρηκτική. Μόνο στο στρατόπεδο της Μόριας, το οποίο βρίσκεται στη Λέσβο και το οποίο έχει κατασκευαστεί για τη «στέγαση» 2.600 ατόμων, ο αριθμός των μεταναστών/προσφύγων είχε φτάσει τις 20.000 μέχρι το τέλος του 2019, γεμίζοντας το ασφυκτικά και αναγκάζοντας όσους διέμεναν εκεί να στήσουν πρόχειρες σκηνές περιμετρικά του στρατοπέδου. Μέχρι ενός σημείου, οι αρχές δεν είχαν, φυσικά, κανένα πρόβλημα να ανέχονται τέτοιες άθλιες συνθήκες διαβίωσης. Αν μη τι άλλο, οι κυβερνήσεις ανά τον κόσμο χρησιμοποιούν αυτές τις συνθήκες ως παράγοντα αποτροπής του ερχομού νέων μεταναστών/προσφύγων, γνωρίζοντας ότι τα δίκτυα επικοινωνίας των ίδιων των μεταναστών/προσφύγων μεταφέρουν τα νέα. Την ίδια στιγμή ωστόσο, μια τόσο υψηλή συγκέντρωση

17. Η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες εκτελεί ένα πρόγραμμα μετεγκατάστασης για τη μετακίνηση των μεταναστών/προσφύγων από τα κέντρα κράτησης των νησιών στην ηπειρωτική χώρα. Ο αριθμός των διαμερισμάτων/οικιών που προσφέρονται είναι, ωστόσο, πάνω κάτω σταθερός τα τελευταία χρόνια, και ανέρχεται περίπου στις 20.000. Μόλις οι αιτήσεις ασύλου φτάσουν στο τελευταίο στάδιο επεξεργασίας, οι μετανάστες/πρόσφυγες που κατοικούν στα σπίτια εξαναγκάζονται να φύγουν.

ανθρώπων υπό τέτοιες συνθήκες, όπου οι οποιοσδήποτε βαλβίδες ασφαλείας υπολειπόμενες, αποτελεί ωρολογιακή βόμβα.

Αντίθετα από ό,τι συνήθως ακούγεται, το διαφημιζόμενο θέαμα της *Willkommenskultur* [κουλτούρα φιλοξενία], που εμφανίστηκε από το Μόναχο μέχρι και τη Λέσβο κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 2015, μυστικοποίησε το γεγονός ότι αυτό που είδαμε εκείνο τον καιρό, όσο αξιοσημείωτο κι αν ήταν, δεν αποτελούσε *αλληλεγγύη*. Τουλάχιστον όχι με την πραγματική της έννοια. Όπως σημείωσε ένας σχολιαστής, δεν ήταν «μια αλληλεγγύη σε ανθρώπους που επιθυμούσαν να παραμείνουν και να ενταχθούν στην τοπική κοινωνία, ήταν μια “αλληλεγγύη” προς μετακινούμενα άτομα που διάβαιναν βιαστικά το νησιωτικό και εθνικό χώρο κατευθυνόμενα προς τη Β. Ευρώπη».¹⁸ Βέβαια, μια τέτοια παρατήρηση δεν σημαίνει πως αποφεύγει κανείς το επακόλουθο και δυσκολότερο ερώτημα: θα μπορούσαν τα πράγματα να είναι διαφορετικά; Αν μη τι άλλο, ο προσωρινός και αυτοσχέδιος χαρακτήρας της πραγματικής βοήθειας που προσφέρθηκε εκείνη τη στιγμή αντιστοιχούσε κατά κάποιο τρόπο στις επιθυμίες των ίδιων των μεταναστών. Δεν υπάρχει αμφιβολία, παραδείγματος χάριν, πως όταν ξεκινούσαν το επικίνδυνο ταξίδι τους για να διαφύγουν από τον πόλεμο, τη βία και την αστυνομική βαρβαρότητα, σχεδόν κανένας τους δεν θεωρούσε ότι τελικός του προορισμός θα ήταν η Λέσβος ή η Χίος. Λαμβάνοντας υπόψη την κακή οικονομική κατάσταση στην Ελλάδα και την ξεκάθαρη έλλειψη υποδομιακής υποστήριξης, είναι απολύτως λογικό ότι οι μετανάστες/πρόσφυγες θα προτιμούσαν

να συνεχίσουν το ταξίδι τους προς τόπους όπου υπήρχαν περισσότερες (ή η *ελπίδα* για περισσότερες) ευκαιρίες.

Ωστόσο, προτού καν τεθούν τέτοιου είδους ζητήματα και αποπειραθούν όποιες απαντήσεις, η συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας οδήγησε ταυτόχρονα τόσο στη διάψευση των επιθυμιών των μεταναστών/προσφύγων όσο και στην καταστροφή της υλικής βάσης για την «αλληλεγγύη» που προσφερόταν, κάνοντας σε όλους ξεκάθαρο ότι η νέα κατάσταση δεν ήταν καθόλου *προσωρινή*. Η σταδιακή συνειδητοποίηση αυτής της κατάστασης έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αλλαγή της δυναμικής στα νησιά, δίνοντας τελικά μια οριστική απάντηση στο ερώτημα αν η πραγματική αλληλεγγύη θα μπορούσε να έχει κάποια πραγματική προοπτική. Αλλά πριν αποκτήσει σάρκα και οστά η πλήρης άρνηση απέναντι στους μετανάστες/πρόσφυγες στα νησιά, πέρασε κάποιος καιρός. Μεταξύ άλλων παραγόντων, ο λόγος για αυτή την καθυστέρηση ήταν το απλούστατο γεγονός ότι αν ο εγκλωβισμός των μεταναστών/προσφύγων θεωρείτο μεν πρόβλημα από κάποιους, αποτελούσε δε ευκαιρία για κάποιους άλλους.

Το σημείο έκρηξης των αντιφάσεων

Αν ο τουρισμός αποτελεί βασική πηγή εισοδήματος για τα νησιά της Ελλάδας, τα συγκεκριμένα νησιά που βρίσκονται στο Βόρειο Αιγαίο δεν κατείχαν ποτέ ένα σημαντικό μερίδιο αυτής της βιομηχανίας. Οι περισσότερες ώρες ταξιδιού και οι λιγότερο συχνές συνδέσεις, καθώς και οι πιο ασταθείς καιρικές συνθήκες, καθιστούσαν ήδη δυσκολότερη την προσέλκυση ξένων τουριστών ή την επέκταση της τουριστικής περιόδου. Στην πραγματικότητα, τα περισσότερα από τα νησιά του Βόρειου Αιγαίου παραμένουν τουριστικοί προορισμοί που

18. Ψημίτης Μιχάλης, «Η εξέλιξη του “μεταναστευτικού” στη Λέσβο: από τον “λαϊκό ξεσηκωμό” στην κατίσχυση της ακροδεξιάς ιδεολογίας», Αυγή, 9 Μαρτίου 2020.

απευθύνονται στους Έλληνες, πολλοί από τους οποίους διατηρούν οικογενειακές σχέσεις στα νησιά. Οι πολύ λιγότερο αναπτυγμένες ξενοδοχειακές υπηρεσίες, με λιγότερα ξενοδοχεία απομακρυσμένα το ένα από το άλλο, μαρτυρούν αυτή την πραγματικότητα. Δεδομένου ότι η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 και η οικονομική κρίση που ακολούθησε στην Ελλάδα μετά το 2010 είχαν ήδη κλονίσει σοβαρά την τουριστική βιομηχανία στο σύνολό της, νησιά όπως η Λέσβος και η Σάμος χτυπήθηκαν ακόμα περισσότερο. Η μεγαλύτερη καταγεγραμμένη επιβράδυνση συνέβη ανάμεσα στο 2010 και το 2012 αλλά ακόμα και η αύξηση στον αριθμό των τουριστών που ακολούθησε τις επόμενες χρονιές δεν συνέβαλλε ιδιαίτερα στην αποκατάσταση του εισοδήματος: οι περισσότερες νέες αφίξεις επωφελούνταν των πακέτων διακοπών που προσφέρουν τα μεγάλα πρακτορεία ταξιδιών, τα οποία μειώνουν τα κέρδη των ντόπιων επιχειρήσεων ενώ σπανίως κατευθύνονται προς τα νησιά που έχουν λιγότερο ανεπτυγμένες τουριστικές υπηρεσίες και μικρότερα ξενοδοχεία.

Έχοντας περιέλθει σε αυτή τη δύσκολη θέση, οι ευκαιρίες που δημιουργούσε η πολιτική «διαχείρισης της μετανάστευσης» δεν ήταν αμελητέες. Μόνο ο ερχομός των ΜΚΟ και οι ανάγκες των πολυάριθμων εργαζόμενων και εθελοντών ως προς τη στέγαση, τη διατροφή και τις μεταφορές έδωσαν σημαντική ώθηση στην τοπική οικονομία. Αν προσθέσει κανείς τις χιλιάδες μεταναστών/προσφύγων που επίσης κατέληξαν να ξοδεύουν ένα σημαντικό μέρος των επιδομάτων που παρέχει η Ύπατη Αρμοστεία (90 ευρώ ανά άτομο και μέχρι 290 ευρώ ανά οικογένεια κάθε μήνα) στην τοπική αγορά, μια διαφορετική οπτική από τις συνήθεις περιγραφές αρχίζει να διαφαίνεται. Αυτό δεν σημαίνει, φυσικά, ότι αυτή η κατάσταση αποτελούσε μια μακροπρό-

θεσμη λύση. Όσοι εμπλέκονται με τομείς και υπηρεσίες που δεν σχετίζονται με την παρουσία του συμπλέγματος ΜΚΟ/μεταναστών/προσφύγων έμειναν έξω από αυτή την νέα προοπτική συσώρευσης, και δεν είναι τυχαίο πως η όποια δυσαρέσκεια άρχισε να εμφανίζεται στα νησιά προερχόταν από μια τέτοια σύνθεση. Παρόλα αυτά, και ιδιαίτερα στη Λέσβο, οι ρατσιστικές επιθέσεις και κινητοποιήσεις κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων ήταν σχετικά περιορισμένες, γεγονός που δεν είναι άσχετο και με τον μαχητικό αντιφασιστικό χώρο και την ύπαρξη ενός πανεπιστημίου στη Μυτιλήνη, την πρωτεύουσα του νησιού, του οποίου οι πολυάριθμοι φοιτητές αποδείχθηκαν λιγότερο επιρρεπείς στην υιοθέτηση αντιδραστικών θέσεων.

Ωστόσο, στη Χίο τα πράγματα ήταν διαφορετικά. Ήδη από τον Νοέμβριο του 2016 και μετά από μια επίσκεψη δύο μελών της νεοναζιστικής Χρυσής Αυγής στο νησί που καλούσαν σε άμεσες απελάσεις, ένας όχλος μισάνθρωπων καθαρμάτων επιτέθηκε στο στρατόπεδο της Σούδας από την πλεονεκτική θέση μιας κατοικημένης περιοχής ακριβώς από πάνω από το στρατόπεδο. Πετώντας μεγάλες πέτρες και βόμβες μολότοφ στους ανθρώπους και τις σκηνές τους, κατάφεραν να τραυματίσουν πάρα πολλούς/ες, ενώ μια έγκυος απέβαλε. Τέλος, η φωτιά που ξέσπασε κατέστρεψε μεγάλο μέρος από τα υπάρχοντά τους. Η αντίδραση της αστυνομίας, εγκαινιάζοντας ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο των επομένων χρόνων, ήταν η σύλληψη τριών μεταναστών.

Εάν οι οικονομικές συνέπειες της καταναγκαστικής διαμονής των μεταναστών/προσφύγων στα στρατόπεδα των νησιών αποτελούσαν ένα σημείο τριβής ανάμεσα στους ντόπιους, σε άμεση συνάρτηση της σχέσης του καθενός με το παραγόμενο

εισόδημα, η ένταση στα νησιά ανέβαινε ακόμα περισσότερο όποτε οι μετανάστες/πρόσφυγες έκαναν τις δικές τους κινητοποιήσεις ενάντια στις απάνθρωπες συνθήκες της αιχμαλωσίας τους και την καθυστέρηση της επεξεργασίας των αιτήσεών τους, κινητοποιήσεις που πραγματοποιούνταν με αξιοθαύμαστη επιμονή. Εστιάζοντας κυρίως στο αίτημά τους να μεταφερθούν σε καλύτερες εγκαταστάσεις στην ηπειρωτική χώρα –μια βασανιστικά αργή διαδικασία που γινόταν ακόμα χειρότερη από την έλλειψη παροχής επαρκών κατοικιών από την Ύπατη Αρμοστέα, τα γραφειοκρατικά εμπόδια και τις διαθέσεις της Υπηρεσίας Ασύλου¹⁹– οι μετανάστες/πρόσφυγες κατέβηκαν πολλές φορές τα τελευταία χρόνια στα λιμάνια των νησιών, επιχειρώντας να τα καταλάβουν. Από το 2017 και μετά, καθώς γινόταν ξεκάθαρο ότι οι αρχές δεν είχαν την ικανότητα (ή τη βούληση) να επιταχύνουν τη διαδικασία είτε της μεταφοράς τους στην ηπειρωτική χώρα είτε της απέλασής τους στην Τουρκία, οι τοπικές αντιδράσεις σε αυτές τις κινητοποιήσεις γίνονταν ολοένα και πιο οργανωμένες και ανοιχτά ρατσιστικές.

Τον Απρίλιο του 2018, για παράδειγμα, μια ανάλογη κατάληψη του λιμανιού της Λέσβου από μετανάστες/πρόσφυγες ήρθε αντιμέτωπη με μια αντισυγκέντρωση που είχαν οργανώσει ντόπιοι τραμπούκοι φασίστες σε συνεργασία με ένα αναπτυσσόμενο δίκτυο σχέσεων που οικοδομούσαν με την τοπική αστυνομία και, πιο σημαντικά, με τους δεξιούς πολιτικούς του νησιού, οι οποίοι έβλεπαν σε αυτές τις ενέργειες μια ευκαιρία να κάνουν αντιπολίτευση στην κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ και να κερ-

19. Ενδεικτικά: όποτε η Υπηρεσία Ασύλου στην Αθήνα έκρινε ότι ο αριθμός των αιτήσεων προς επεξεργασία ξεπερνούσε τις δυνατότητες ή τη βούλησή της, καθυστέρουσε τη μεταφορά των μεταναστών/προσφύγων από τα νησιά.

δίσουν ψήφους. Το αποτέλεσμα ήταν ένα πραγματικό πογκρόμ, με τους φασίστες να πετάνε πέτρες και φωτοβολίδες και να ξυλοκοπούν μετανάστες/πρόσφυγες και αλληλέγγυους που διαδήλωναν μαζί τους, προκαλώντας δεκάδες τραυματισμούς. Για μια ακόμη φορά η αστυνομία προέβη... σε συλλήψεις μεταναστών.

Ως συνέπεια αυτών των γεγονότων, ένα νέο μοτίβο άρχισε να αναπτύσσεται. Αν η δυσaréσκεια απέναντι στη διαχείριση του μεταναστευτικού έως εκείνη τη στιγμή είχε την τάση να τίθεται ως «ενάντια στην πολιτική και όχι ενάντια στους ανθρώπους», το ξέρασμα του μίσους που δημιούργησαν οι εν λόγω φασίστες, σε συνεργασία με τις τοπικές αρχές, άλλαξε το κλίμα. Σταδιακά, και παρόλο που δεν υπήρχε κάποια εγγενής αντίφαση ανάμεσα σε αυτό που ζητούσαν οι περισσότεροι ντόπιοι, οι μετανάστες/πρόσφυγες και οι αλληλέγγυοι (την αποσυμφόρηση, δηλαδή, των κέντρων και την αύξηση των μεταφορών στην ηπειρωτική χώρα) και παρόλο που αυτοί που είχαν την ευθύνη για τη μη ικανοποίηση αυτών των αιτημάτων δεν ήταν ούτε οι ντόπιοι ούτε οι μετανάστες/πρόσφυγες, κυριάρχησε ο λόγος και η δράση μιας μικρής αλλά αποτελεσματικής ομάδας φασιστών. Από το 2019 και μετά, ο λόγος αυτής της μειοψηφίας έγινε σημείο αναφοράς, προκαλώντας εν τέλει μια πλήρη αντιστροφή προοπτικής. Το ευρέως διαδεδομένο και φαινομενικά ανώδυνο σύνθημα περί «σωτηρίας των νησιών μας», συνέβαλε καθοριστικά στην απόκρυψη του γεγονότος ότι αυτοί που αντιμετώπιζαν τα μεγαλύτερα προβλήματα ήταν οι μετανάστες και οι πρόσφυγες.

Η δυσaréσκεια, για παράδειγμα, αγροτών και κτηνοτρόφων που ζουν κοντά στο στρατόπεδο της Μόριας, οι οποίοι και διαμαρτύρονταν ότι τα ελαιόδεντρα στα χωράφια τους κόβονταν ή ότι τους έκλεβαν

και τους έτρωγαν τα ζώα, δεν ήταν προφανώς καθ' αυτή παράλογη. Ωστόσο, εάν κανείς λάβει υπόψη τις αιτίες στις οποίες οφείλονται αυτές οι ενέργειες, μια άλλη προοπτική εμφανίζεται που καταδεικνύει πως οι μετανάστες/πρόσφυγες δεν είχαν τελικά καμία άλλη επιλογή (και αυτό εσκεμμένα, θα μπορούσαμε να προσθέσουμε). Όταν εξαναγκάζεται κάποιος/α να περνά τις κρύες νύχτες του χειμώνα σε μια αυτοσχέδια σκηνή που δεν διαθέτει καμία θέρμανση, είναι απολύτως λογικό ότι θα κόψει και θα χρησιμοποιήσει ξύλα για να ανάψει φωτιά. Και όταν το να φας εσύ και η οικογένειά σου σημαίνει να περιμένεις στην ουρά για τρεις ώρες για να πάρεις ένα μπολ φακές ή ρύζι, η κότα ή το γουρούνι του γείτονα χάνει την ηθική της αξία ως προστατευμένη περιουσία. Και καλά κάνει. Σε μια ατμόσφαιρα, ωστόσο, που κυριαρχείται γύρω από το σύνθημα της «σωτηρίας των νησιών μας» και που συνεπώς δομεί ως δεδομένη την αντίθεση ντόπιων και μεταναστών, τέτοιες προσεγγίσεις δύσκολα θα ευδοκιμήσουν. Έτσι, όταν ένας ντόπιος κτηνοτρόφος αποφάσισε πέρυσι να πυροβολήσει δύο Αφγανούς για να «προστατέψει» την επιδοτούμενη από την ΕΕ περιουσία του, το κλίμα ήταν ήδη διαφορετικό: ένα πλήθος «συμπαθούντων» συνόδευσε τον παρ' ολίγο δολοφόνο στη δίκη, ενώ την υπεράσπισή του ανέλαβαν άνευ αντιτίμου δύο ντόπιοι δικηγόροι γνωστοί για τις ρατσιστικές τους θέσεις και τη συμπάθειά τους προς τη Χρυσή Αυγή, οι οποίοι θα ανέρχονταν αργότερα σε κεντρικές θέσεις στη διοίκηση του δήμου και της περιφέρειας.

Κλειστές φυλακές, ανοιχτές συγκρούσεις

Κομβικό σημείο που μας επαναφέρει στα γεγονότα του Μαρτίου του 2020, και κρίσιμη πλευρά της νέας «μεταναστευτικής

πολιτικής» της Νέας Δημοκρατίας, αποτέλεσε το ζήτημα της αποσυμφόρησης των υφιστάμενων δομών μέσω της δημιουργίας νέων κλειστών κέντρων. Αναμφισβήτητα αντλώντας έμπνευση από το πνεύμα με το οποίο ένας υπουργός του ΣΥΡΙΖΑ είχε δικαιολογήσει την ιδέα περί κλειστών κέντρων κράτησης μερικά χρόνια πριν, η κυβέρνηση της ΝΔ υποστήριξε ότι τα κλειστά κέντρα έχουν το πρόσθετο «όφελος» ότι κάνουν εφικτή τη στενότερη επιτήρηση και πειθάρχηση των μεταναστών πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την εξέταση της αίτησής τους για άσυλο. Αλλά ενώ ο ΣΥΡΙΖΑ είχε αποφύγει την υλοποίηση ενός τέτοιου σχεδίου, η Νέα Δημοκρατία αισθάνθηκε «υποχρεωμένη» να προχωρήσει. Ανάμεσα σε άλλους λόγους, καθοδηγείτο και από την πεποίθηση πως η πολιτική του «νόμου και της τάξης» και οι «γρήγορες λύσεις» στο μεταναστευτικό έχαιραν ευρείας στήριξης από τον τοπικό πληθυσμό, ο οποίος είχε μόλις εκλέξει πολλά μέλη της Νέας Δημοκρατίας στην τοπική αυτοδιοίκηση. Ότι ακολούθησε ωστόσο έδωσε τέλος σε όλους αυτούς τους ευσεβείς πόθους.

Παρόλο που φαίνεται να είναι αλήθεια ότι οι κινητοποιήσεις ενάντια στις κλειστές φυλακές καλέστηκαν από ομάδες και οργανώσεις που εκφράστηκαν με όρους που υποδήλωναν ένα είδος *αλληλεγγύης* στους μετανάστες καθώς εναντιώθηκαν στη φυλάκισή τους εν γένει (το βασικό σύνθημα αν μη τι άλλο ήταν: «Όχι στις φυλακές προσφύγων ούτε στα νησιά ούτε *πουθενά*»), η τελική σύνθεση των συμμετεχόντων μετασχημάτισε αυτό το σχετικά «αφηρημένο» κάλεσμα σε κάτι τρομακτικά πιο συγκεκριμένο, που συντάχθηκε ακριβώς κάτω από τα πανό για τη «σωτηρία των νησιών» τα οποία εδώ και καιρό προωθούσαν οι τοπικοί άρχοντες. Σε αυτό το πλαίσιο, οι βίαιες συγκρούσεις ανάμεσα σε ένα τεράστιο

κομμάτι του τοπικού πληθυσμού (τόσο στη Χίο όσο και τη Λέσβο) με τα ΜΑΤ που στάλθηκαν από την Αθήνα (και τα οποία εμφανίστηκαν ως στρατός κατοχής αποβιβαζόμενα από τα πλοία εν είδει στρατιωτικής παρέλασης με πλήρη εξάρτηση) δεν ενίσχυσαν σε καμία περίπτωση το οποιοδήποτε αίσθημα αλληλεγγύης προς τους μετανάστες. Αντιθέτως, ενίσχυσαν την αντίληψη περί ενός συλλογικού «εμείς» εντός των νησιών τα οποία «υποφέρουν» εδώ και χρόνια από μια κατάσταση για την οποία κανένας, και ειδικά η κεντρική κυβέρνηση, δεν νοιάζεται ή κατανοεί. Η δημιουργία αυτής της ψευδούς αντίθεσης ανάμεσα στην «τοπική κοινότητα» (και μια εικόνα για τον εαυτό της που είχε έντεχνα δημιουργηθεί πως τάχα μου αντιμετωπίζει σοβαρότερα προβλήματα από τα προβλήματα των μεταναστών/προσφύγων) και την κεντρική κυβέρνηση, επέτρεψε τελικά τη λείανση μιας αντίφασης που κανονικά θα ήταν αναπόφευκτη και εκρηκτική: τη δημιουργία δηλαδή ενός βαθιού ρήγματος ανάμεσα στις τοπικές αρχές (που πρόσκεινται στη Νέα Δημοκρατία και, επομένως, στα σχέδια για τις νέες φυλακές) και στον πληθυσμό των νησιών. Αντιθέτως, και διαισθανόμενοι ότι η κατάσταση θα οδηγούσε στην κατακραυγή ενάντια στο κοινό σχέδιο περί κλειστών κέντρων κράτησης, οι άρχοντες της τοπικής και περιφερειακής αυτοδιοίκησης αποφάσισαν σε μια κρίσιμη στιγμή να ταχθούν με τους ψηφοφόρους τους και να ψηφήσουν ανοιχτά την κεντρική κυβέρνηση. Αυτή η έγκαιρη μετατόπιση εμπέδωσε ακόμα περισσότερο την καλλιεργημένη ακροδεξιά ρητορεία, οδηγώντας τελικά στην ερμηνεία του «ξεσηκωμού» ως πράξης ανυπακοής και ως συμβόλου νησιώτικης αυτονομίας, που αγκαλιάζει το σύνολο του πληθυσμού, συμπεριλαμβανομένων προφανώς και των ντόπιων φασιστών και των υψηλά ιστάμε-

νων φίλων τους. Μετατρέποντας αυτή τη μυθική «νησιώτικη αυτονομία» σε εργαλείο συγκρότησης κοινότητας, μεγάλο κομμάτι του ντόπιου πληθυσμού αισθάνθηκε ενωμένο *ενάντια σε κάθε εξωτερική παρέμβαση*. Η ικανότητά του να κατατροπώσει τα ΜΑΤ και να αναγκάσει την εξευτελισμένη κυβέρνηση να αποσύρει τις δυνάμεις της πίσω στην Αθήνα, ενδυνάμωσε άμεσα και αναζωογόνησε αυτή την προσέγγιση, οδηγώντας στον «εορτασμό» της νίκης μέσω της στροφής της προσοχής της αναζωογονημένης «κοινότητας» ενάντια στα εναπομείναντα στοιχεία που βρίσκονταν εκτός της: τους μετανάστες/πρόσφυγες και όσους τους βοηθούν.

Ο χειρότερος μήνας που έχει περάσει ποτέ

Η ανακοίνωση του Ερντογάν ότι θα ανοίξει τα σύνορα και η στρατιωτικοποιημένη αντίδραση της Ελλάδας/ΕΕ συνέβησαν λίγες μέρες μετά από αυτή τη «νίκη». Η ευρύτερη ατμόσφαιρα δεν θα μπορούσε πραγματικά να ήταν χειρότερη: αισθανόμενοι ότι έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο (έναντι της «αδιαφορίας» με την οποία υποτίθεται αντιμετωπίζονταν μέχρι τότε), ένα σημαντικό κομμάτι του ντόπιου πληθυσμού αγκάλιασε ένθερμα την αναβίωση της εθνικιστικής εχθρότητας απέναντι στην Τουρκία, η οποία και έχαιρε εκείνη τη στιγμή της πλήρους κάλυψης της ΕΕ, συγχωνεύοντας τη ρητορεία περί «σωτηρίας των νησιών» με τον λόγο περί «υπεράσπισης των συνόρων της Ευρώπης». Κάθε δυνατότητα κοινού αγώνα με τους μετανάστες/πρόσφυγες που, εν τέλει, ζητούσαν επίσης τον απεγκλωβισμό τους από τα φριχτά στρατόπεδα, εξαφανίστηκε. Ως επί το πλείστο, και με λίγες εξαιρέσεις, το ευρύτερο μέρος του ντόπιου πληθυσμού στη Λέσβο και τη Χίο κινήθηκε προς την ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση:

στήνοντας οδικά μπλόκα κατά μήκος των νησιών, σταματώντας και τρομοκρατώντας όποιους μετανάστες/πρόσφυγες τολμούσαν να βγουν από τα στρατόπεδα και, εν τέλει, πραγματοποιώντας επιθέσεις και ξυλοδαρμούς σε εργαζόμενους των ΜΚΟ. Και όλα αυτά με την ανοιχτή συμμετοχή και στήριξη των τοπικών αρχών, που συχνά παρείχαν δημοτικά οχήματα για να στήθουν τα μπλόκα και αστυνομικούς για να τα στελεχώσουν. Στην περιοχή γύρω από τον Έβρο, η κατάσταση οξύνθηκε ακόμα περισσότερο. Εκεί, ντόπιοι πολιτοφύλακες από «κυνηγετικούς ομίλους» και άλλα φασιστικά στοιχεία διοργάνωσαν περιπολίες που ανέλαβαν αυτόκλητα να ενισχύσουν (ή, αρκετά συχνά, να αντικαταστήσουν) τις επίσημες στρατιωτικές επιχειρήσεις για τη «φύλαξη των συνόρων από την εισβολή». Διόλου τυχαία, μέλη της Χρυσής Αυγής διέκριναν τις προοπτικές που γεννούσαν αυτές οι κινητοποιήσεις και προσέτρεξαν να στηρίξουν από κοντά, μια μορφή «αλληλεγγύης» την οποία γρήγορα υιοθέτησαν Ευρωπαίοι νεοναζί που επίσης οργάνωσαν (κυρίως) προπαγανδιστικές «εκδρομές» στα «ευρωπαϊκά σύνορα». Αυτό που βιώσαμε τον Μάρτιο του 2020 δεν ήταν τίποτα άλλο από μια φρικιαστική χορωδία μισανθρώπων, με μαέστρο την ακροδεξιά ιδεολογία, που συνένωσε τις φωνές του Όρμπαν, των νεοναζί και την επίσημη πολιτική της Ελλάδας και της ΕΕ.

Όμως, και παρόλο που είναι σαφές πως η ΕΕ δεν έχει κανένα πρόβλημα να επιτρέψει την παράνομη και ρατσιστική μεταχείριση των μεταναστών/προσφύγων στην Τουρκία και τη Λιβύη, ή ακόμη και μέσα σε χώρες της ΕΕ, στον βαθμό που παραμένουν μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας, η αδυναμία της να κρατήσει τις συγκεκριμένες εξελίξεις στο παρασκήνιο την ανάγκασε να αντιδράσει. Μεταξύ άλλων, η εν λόγω

συνεργασία ανάμεσα στις επίσημες αρχές και τους οργανωμένους φασίστες άρχισε να δημιουργεί ζητήματα νομιμότητας και πειθαρχίας. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η επιδιωκόμενη εικόνα ισχύος της Γερμανίας κατά τη διάρκεια της κρίσης του Μαρτίου υπονομεύτηκε από τις ιστορίες για Γερμανούς νεοναζί, οι οποίοι περιδιάβαιναν τα ελληνικά σύνορα, ενώ οι ενέργειες των φασιστών πολιτοφυλάκων στον Έβρο ρίσκαραν να προκαλέσουν ακόμα σοβαρότερα επεισόδια τα οποία θα μπορούσαν δυνητικά να σαμποτάρουν τις διπλωματικές διαπραγματεύσεις. Προφανώς, το πρόβλημα δεν ήταν ποτέ οι ενέργειες των πολιτοφυλάκων *ενάντια στους μετανάστες*. Οι αναφορές κακοποίησης, βασανιστηρίων, κλοπών, ξυλοδαρμών ή ακόμα και δολοφονιών μπορούσαν εύκολα να απορροφηθούν εντός της συνολικής αφήγησης περί «παράνομων διελεύσεων» και «υπεράσπισης των συνόρων». Αλλά τα πολλαπλασιαζόμενα περιστατικά ανεξέλεγκτων συμπεριφορών άρχισαν να αποδυναμώνουν την εικόνα της αποτελεσματικής και γραφειοκρατικής ευρωπαϊκής ισχύος. Οι ξυλοδαρμοί δημοσιογράφων του BBC από τοπικές περιπολίες πολιτοφυλάκων ή οι πυροβολισμοί εναντίον αστυνομικών που εκλήφθησαν λανθασμένα για μετανάστες σίγουρα δεν ανήκαν στο είδος των ειδήσεων που η Μέρκελ ήθελε να μεταδίδονται από την πρώτη γραμμή. Επιπλέον, οι εθνικιστές πολιτοφύλακες αισθάνθηκαν (δικαιολογημένα) τόσο ισχυροποιημένοι από την κατάσταση και την επίσημη στήριξη που δεν δίσταζαν να επιτίθενται κάθε τόσο σε σκοπιές του τουρκικού στρατού στα σύνορα. Η πιθανότητα να εξελιχθεί μια τέτοια ηλιθιότητα σε πλήρη κατάρρευση των σχέσεων με την Τουρκία οπωσδήποτε ανησύχησαν αρκετούς στις Βρυξέλλες και το Βερολίνο.

Η Νέα Δημοκρατία υποχώρησε διστακτικά. Μετά από μερικές μέρες αβεβαιότητας και ισχυρισμών ότι οι αναφορές για τις ενέργειες των πολιτοφυλάκων στα σύνορα αποτελούσαν «ψευδείς ειδήσεις», ο αναγκαίος προσδιορισμός του οργανωμένου κράτους ως *μοναδική* αποδεκτή διμεσολάβηση άρχισε να παίρνει σάρκα και οστά. Οι ξένοι φασίστες από το Ταυτοτικό κίνημα που βρέθηκαν στον Έβρο συνελήφθησαν και απελάθησαν, ενώ η διοίκηση του ελληνικού στρατού διέταξε τις τοπικές πολιτοφυλακές να παραδώσουν τα όπλα τους και να σταματήσουν τις περιπολίες. Οι αντιδράσεις στα νησιά ενάντια σε τέτοιες κινήσεις πιθανότατα έπαιξαν επίσης κάποιο ρόλο. Στη Λέσβο, για παράδειγμα, μια ομάδα Γερμανών/Αυστριακών νεοναζί βρέθηκε στα πρωτοσέλιδα όταν έφαγε ένα καλό χέρι ξύλο από τους ντόπιους αντιφασίστες, μια καλή αρχή που συνεχίστηκε με τη δημοσίευση της είδησης ενός ανάλογου ξυλοδαρμού ενός Ιρλανδού φασίστα, γνωστός από τα βίντεο που αναρτά στο You Tube. Σε κάθε περίπτωση, και πέραν της τεκμηριωμένης ηλιθιότητας των φασιστών, η εικόνα Γερμανών νεοναζί να «υπερασπίζονται» τα ελληνικά νησιά αποδείχτηκε γρήγορα αρκετά αντιπαραγωγική. Ακόμα και οι ντόπιοι φασίστες που τους είχαν καλέσει εξαρχής αναγκάστηκαν να παριστάνουν τους ανήξερους και να προσποιούνται πως δεν είχαν παρά εχθρότητα για τους «ξένους» νεοναζί.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε όμως πως η επίσημη πειθάρχηση παρακρατικών δραστηριοτήτων λειτουργεί κυρίως ως μέσο για να καθησυχαστούν οι κάθε λογής φιλελεύθεροι που, ενώ δεν έχουν απολύτως κανένα πρόβλημα με τη θεσμική καταστολή της Frontex, δυσανασχετούν όταν τέτοιες ενέργειες πραγματοποιούνται έξω από την επίσημη κρατική σφαίρα. Διότι αν κανείς αφαιρέσει το «ανάρμοστο» θέαμα των φα-

σιστών που έσπευσαν να «υπερασπιστούν» τα σύνορα, αυτό που απομένει δεν είναι λιγότερο ποταπό. Ανάμεσα στις επίσημες ενέργειες που αναλήφθηκαν κατά τη διάρκεια των γεγονότων του Μαρτίου του 2020, για παράδειγμα, συγκαταλέγεται και η απόφαση που εξέδωσε ο Ελληνικός Στρατός για την αναστολή του δικαιώματος των νεοεισερχόμενων μεταναστών να κάνουν αίτηση για άσυλο για έναν μήνα, μια απόφαση που αποτελεί ξεκάθαρη παραβίαση του ευρωπαϊκού και του διεθνούς δικαίου.²⁰ Και δεδομένης της όξυνσης της κατάστασης, μπορεί εύκολα κανείς να φανταστεί ότι τα πράγματα θα χειροτέρευαν ακόμα περισσότερο, αν δεν προέκυπτε μια εξέλιξη την οποία κανείς δεν είχε προβλέψει: ο κορωνοϊός.

Η μετανάστευση την εποχή του COVID-19

Η επιτάχυνση των γεγονότων και του ιστορικού χρόνου καθιστά απαγορευτικό το να γίνει οποιαδήποτε πρόβλεψη σχετικά με το πώς θα εξελιχθεί από εδώ και πέρα η κατάσταση, αλλά ό,τι σημάδια υπάρχουν απέχουν μακράν από το να είναι καθησυχαστικά. Σε ένα πρώτο επίπεδο, παραδείγματος χάριν, και έχοντας εμπειρία στη διασπορά της ρατσιστικής προπαγάνδας που κραυγάζει ότι οι μετανάστες αποτελούν «υγειονομική βόμβα», οι ντόπιοι φασίστες προσπάθησαν να στρέψουν τον έρποντα πανικό των πρώτων ημερών της πανδημίας ενάντια στους μετανάστες/πρόσφυγες. Η

20. Ωστόσο, και σε αυτή την περίπτωση, υπήρχε νομικό προηγούμενο για μια ενέργεια τέτοιου είδους. Το 2017 ψηφίστηκε στη Σλοβενία μια τροποποίηση του «Νόμου για τους Αλλοδαπούς» που έδινε στην κυβέρνηση «την εξουσία να κηρύσσει κατάσταση κινδύνου για τη “δημόσια τάξη και ασφάλεια” και να αναστέλλει για έξι μήνες το δικαίωμα στο άσυλο με το να αρνείται την είσοδο στους αιτούντες άσυλο και να απελαύνει αυτόματα όσους εισέρχονται παρτύπως στη χώρα». Weber, στο ίδιο.

δυναμική εκμετάλλευση μιας τέτοιας αφήγησης στην περίπτωση που εντοπιστούν κρούσματα μέσα στα στρατόπεδα (τα οποία έχουν σταθερές ελλείψεις σε σαπούνι και νερό, ανεπαρκή διατροφή και τραγικές συνθήκες υγιεινής) τρομοκρατεί τόσο τους μετανάστες/πρόσφυγες που κρατούνται σε αυτά όσο και τον αλληλέγγυο κόσμο που βρίσκεται από έξω.²¹ Μεταξύ άλλων, οι επιθέσεις που είχαν δεχτεί οι εργαζόμενοι στις ΜΚΟ τις προηγούμενες εβδομάδες είχαν ενεργοποιήσει τα πρωτόκολλα ασφαλείας των οργανισμών τους, αναστέλλοντας τη λειτουργία τους σε πολλά στρατόπεδα, βασικό μέρος της οποίας αφορά την παροχή υπηρεσιών υγειονομικής περίθαλψης.

Το γεγονός ότι έχει υπάρξει μόνο ένα καταγεγραμμένο κρούσμα COVID-19 στην Λέσβο (μέχρι στιγμής), το οποίο αφορά μια Ελληνίδα που επέστρεψε από ένα θρησκευτικό προσκύνημα στην Παλαιστίνη, έχει σε κάποιο βαθμό αποδυναμώνει τις ρατσιστικές εκφάνσεις, ενώ το lockdown που έχει

---

21. Τον κίνδυνο αυτό αναδεικνύουν παρόμοια γεγονότα στο παρελθόν. «Τον Νοέμβριο του 2016, μια διαδήλωση [στη Βουλγαρία] παρεκτράπηκε και μετατράπηκε σε μια από τις πιο σοβαρές ταραχές που έχουν συμβεί μέχρι σήμερα, με αποτέλεσμα τη μαζική και βίαια επέμβαση της αστυνομίας και τη σύλληψη 400 αιτούντων άσυλο. Η διαμαρτυρία πυροδοτήθηκε από την απόφαση της Κρατικής Υπηρεσίας για τους Πρόσφυγες να επιβάλει καραντίνα στο στρατόπεδο για να εμποδιστεί δήθεν η μετάδοση μιας επιδημίας, παρόλο που ο Ανώτατος Επιθεωρητής Υγείας της Βουλγαρίας αρνήθηκε κατηγορηματικά να επιβεβαιώσει αυτή τη φήμη χαρακτηρίζοντάς την ως αβάσιμη. Εγχώριες οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατηγορήσαν ακροδεξιές ομάδες για τη διάδοση της φήμης. Εντούτοις, η κυβέρνηση αποφάσισε να μετατρέψει αρκετά στρατόπεδα σε κλειστά κέντρα, διακινδυνεύοντας έτσι την παραβίαση του διεθνούς και του ευρωπαϊκού δικαίου που θέτουν πολύ αυστηρές προϋποθέσεις για την κράτηση ανθρώπων που αιτούνται ασύλου». Weber, στο ίδιο.

επιβληθεί έχει οδηγήσει στη ματαίωση κάθε πιθανής κινητοποίησης ενάντια στους μετανάστες που θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί. Αλλά ο κατασταλτικός μηχανισμός του ελληνικού κράτους συνεχίζει το έργο του. Αντί να οργανώσει την προφανή και επιτακτική ενέργεια της άμεσης μεταφοράς των μεταναστών/προσφύγων σε πιο ασφαλείς και υγιεινές τοποθεσίες στην ηπειρωτική χώρα (κάτι το οποίο υποστηρίζει ακόμα και ένας από τους αρχιτέκτονες της συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας, ο Gerald Knaus²²) ή να ακολουθήσει το παράδειγμα του πορτογαλικού κράτους και να χορηγήσει πλήρη πολιτικά δικαιώματα (προσωρινά, βέβαια) σε όλους τους αιτούντες άσυλο προκειμένου να αποκτήσουν πρόσβαση στο σύστημα υγείας της χώρας,²³ το ελληνικό κράτος επέδειξε για μια ακόμη φορά τη ρατσιστική του περιφρόνηση. Απαγόρευσε στους μετανάστες/πρόσφυγες να βγαίνουν από τα στρατόπεδα στα οποία διαμένουν, ενώ όσοι συνελήφθησαν έξω από αυτά σε αναζήτηση τροφίμων τιμωρήθηκαν από την αστυνομία με μεγάλα πρόστιμα. Πρόστιμα, που όπως ανερευθρίαστα δήλωσε ο Υπουργός Μετανάστευσης, θα αφαιρεθούν απευθείας από τα πενιχρά επιδόματα που λαμβάνουν οι μετανάστες/πρόσφυγες από την Ύπατη Αρμοστεία.

6 Μαΐου 2020

---

22. John Dalhuisen και Gerald Knaus, «The fight against Corona: evacuate the Greek Islands – Now!», ESI, 26 Μαρτίου 2020, <https://www.esiweb.org/fight-against-corona-evacuate-greek-islands-now>.

23. «Portugal Grants Migrants and Asylum Seekers Full Citizenship Rights During COVID-19 Outbreak», Schengen Visa Info, 2 Απριλίου 2020, <https://www.schengenvisa.info/news/portugal-grants-migrants-and-asylum-seekers-full-citizenship-rights-during-covid-19/>.